

Mateusz Opaliński

Łódź • Lodz

<https://orcid.org/0000-0003-0503-4843>

PROBLEM FINANSOWANIA BUDOWNICTWA SAKRALNEGO I KOŚCIELNEGO W OKRESIE POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ NA PRZYKŁADZIE DIECEZJI ŁÓDZKIEJ

SUMMARY

The problem of financing sacral and ecclesiastical building industry in the period of Polish People's Republic on an example of the Lodz Diocese

The article describes unknown aspect of financing sacral building industry in the period of PRL (Polish People's Republic). Presented issue is aimed at filling the gap in the existing historiography. None of the publications that have been published does not addresses the problem, seen from the perspective of the relations state–Church after the year 1945. This work therefore shows the difficulties associated with raising funds for the construction of new temples in the period of inhibition or fighting with any sacred investments by the authorities of Polish People's Republic. The repressive and discriminatory for the Church legal provisions aimed at obstructing the construction of places of worship, which was also supposed to discourage clergymen from undertaking this type of activity. In turn, the „service-minded” priests were rewarded for their loyal attitude towards those in charge of allocating subsidies for minor construction works from the Church Fund, which was under the control of the Council of Ministers. All these factors meant that the greatest cost of building churches was borne by lay Catholics who organized public collections on their own, thus risking a fine. Also the parish priests also faced difficulties, while gaining money to continue construction works by using foreign contacts.

KEYWORDS: Polish People's Republic, Church Fund, Roman Catholic Church, sacral and ecclesiastical building industry, Lodz Diocese

STRESZCZENIE

Artykuł opisuje nieznaną dotąd aspekt finansowania budownictwa sakralnego w okresie PRL. Prezentowane zagadnienie ma na celu wypełnienie luki w dotychczasowej historiografii. Żadna z powstałych dotąd publikacji nie odnosi się do badanego problemu widzianego z perspektywy stosunków państwo–Kościół po 1945 r. Niniejsza praca ukazuje zatem trudności związane z pozyskiwaniem funduszy na budowę nowych świątyń w okresie hamowania lub zwalczania przez władze tzw. Polski Ludowej wszelkich inwestycji sakralnych. Represyjne i dyskryminujące stronę kościelną przepisy prawne miały na celu utrudnianie wznoszenia miejsc kultu religijnego, co pośrednio miało także przyczynić się do zniechęcenia duchownych do podejmowania tego rodzaju działalności. Z kolei „usłużnych” księży nagradzano za ich lojalną postawę wobec rządzących przydzielaniem na drobne prace budowlane subwencji z powołanego m.in. na ten cel Funduszu Kościelnego, będącego pod kontrolą Rady Ministrów. Wszystkie te czynniki powodowały, że największy koszt budowy kościołów ponosili świeccy katolicy, organizujący na własną rękę zbiórki publiczne, narażając się tym samym na karę grzywny. Trud ponieśli także księża parafialni, którzy wykorzystując zagraniczne znajomości zdobywali pieniądze na kontynuowanie prac budowlanych.

SŁOWA KLUCZOWE: Polska Rzeczpospolita Ludowa, Fundusz Kościelny, Kościół rzymskokatolicki, budownictwo sakralne i kościelne, diecezja łódzka

Celem niniejszego artykułu jest chęć wypełnienia pewnej luki w historiografii traktującej o dziejach Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w latach powojennych. We wszystkich powstałych dotąd publikacjach kwestia budownictwa sakralnego została zaprezentowana z perspektywy relacji państwo-kościelnych oraz starań o zezwolenie na powstanie nowej świątyni. Jednakże elementem towarzyszącym procesowi samej budowy obiektu sakralnego jest aspekt finansowy, związany głównie z umiejętnościami zbierania środków pieniężnych na realizację zaplanowanej inwestycji. Należy jednak zaznaczyć, że zaprezentowany obraz stanowi tylko szkic podjętego problemu, który mógłby przyczynić się do podjęcia dalszych badań.

Wszelkie dochody związków wyznaniowych można sklasyfikować w trzech grupach: ofiary otrzymywane od wiernych (składki, datki, darowizny), zyski z prowadzonej działalności gospodarczej i wynajmu posiadanych nieruchomości oraz subwencje otrzymywane zarówno od Kurii Biskupiej, jak i z budżetu państwa¹. Procentowe określenie w jakim stopniu każdy z wymienionych rodzajów dochodów wpływa na rozwój Kościoła rzymskokatolickiego jest trudna do oszacowania. Można jedynie założyć, że system finansowania potrzeb związków wyznaniowych, szczególnie w parafiach, w głównej mierze opiera się na dobrowolnych ofiarach

¹ B. Pieron, *Finansowanie celów kultu religijnego realizowanego przez kościoły i inne związki wyznaniowe*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2011, t. 14, s. 141–142.

wiernych, tzw. ofiara na tacę oraz datkach towarzyszących intencjom mszalnym, sakramentom i sakramentaliom czy z okazji wizyty duszpasterskiej, tzw. kolędy.

Przed II wojną światową budżet związków wyznaniowych zależał od posiadanych nieruchomości, które najmowano bądź wydzierżawiano. Po 1945 r. Kościół rzymskokatolicki utracił ponad połowę posiadanej ziemi i nieruchomości, co było wynikiem zmiany granic powojennej Polski i utraty tzw. Kresów Wschodnich zajętych przez Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich. Natomiast majątek znajdujący się w nowych granicach Polski, w okresie przejmowania władzy przez komunistów był bezpieczny. Nie objęła go nawet reforma rolna z 1944 r., która dekretem Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego znacjonalizowała wielkie posiadłości ziemskie². Stopniowe odbieranie majątku kościelnego rozpoczęło się wraz z ogólnopanstwową represyjną polityką wobec duchowieństwa po 1948 r. Wraz z przejściem „Caritasu” w styczniu 1950 r. znacjonalizowano niemal wszelkie obiekty należące do Kościoła rzymskokatolickiego, które służyły dotychczas do działalności publicznej (szkoły, przedszkola, szpitale, przytułki). Dopelnieniem tej polityki było uchwalenie 20 marca 1950 r. ustawy o przejęciu przez państwo tzw. dóbr martwej ręki. Kościół rzymskokatolicki został wówczas pozbawiony dochodów z tytułu użytkowania nieruchomości ziemskich, tracąc ok. 155 tys. ha ziemi³.

W ramach zadośćuczynienia powołano Fundusz Kościelny będący pod nadzorem prezesa Rady Ministrów – *de facto* opiekę na nim sprawowało najpierw Ministerstwo Administracji Publicznej, a później Urząd do Spraw Wyznań (UdSW), którego wicedyrektor był jednocześnie dyrektorem Funduszu. W jego ramach działały dwa wydziały: pierwszy odpowiadał za świadczenia rzeczowe (kwalifikowanie wniosków w sprawie pomocy w zakresie materialnym i finansowym przy konserwacji i odbudowie obiektów sakralnych), zaś drugi za świadczenia socjalne (udzielanie osobom duchownym pomocy w zakresie materialnym, lekarskim, ubezpieczeń socjalnych oraz emerytalnym)⁴. Z założenia więc Fundusz Kościelny miał rekompensować osobom duchownym potencjalny dochód z ziem zagarniętych na mocy ustawy o tzw. dobrach martwej ręki, a także gwarantować możliwość uzyskiwania subwencji z budżetu państwa na potrzeby parafii czy instytucji kościelnych. Jednak w praktyce Fundusz został poddany całkowitej kontroli UdSW, stając się jednym z filarów jego antykościelnej działalności.

Porozumienie zawarte między państwem a Episkopatem Polski 14 kwietnia 1950 r. potwierdziło jedynie dotychczasowy stan rzeczy, a więc m.in. przejęcie dóbr martwej ręki oraz powołanie Funduszu Kościelnego, który miał przekazywać

² T. Żenczykowski, *Polska Lubelska 1944*, Warszawa 1990, s. 137–138.

³ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006, s. 53.

⁴ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Urząd do Spraw Wyznań (dalej: UdSW), sygn. 7/1, Tymczasowy statut Funduszu Kościelnego z 21 II 1951 r., k. 2–3.

odpowiednie sumy pieniężne do dyspozycji ordynariuszy diecezji, przeznaczanych na remont czy budowę obiektów sakralnych. W rzeczywistości pomoc trafiała tylko do niektórych księży – lojalnych wobec władzy państwowej (tzw. ruchu księży „patriotów”)⁵. Dyskryminowanie kapłanów diecezji łódzkiej, krytycznie wypowiedających się wobec poczynań władzy, ukazuje przykład ks. Nikodema Szemborskiego, proboszcza parafii Będków w powiecie brzezińskim. W 1955 r. kapłan wystosował podanie do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (PPRN) w Brzezinach z prośbą o przydział materiałów budowlanych na rozbudowę domu parafialnego. Odpowiedź władz powiatowych była negatywna, zaś decyzja kierownika Referatu do Spraw Wyznań (RdSW) PPRN w Brzezinach, Kazimierza Rudniaka, podyktowana była negatywnymi wypowiedziami kapłana na temat ówczesnego ustroju państwa oraz zarządzeń władz⁶. Ten sam organ nie zezwolił również na przydział posadzki proboszczowi parafii w Chorzęcinie, ks. Bolesławowi Wojciechowskiemu, ponieważ ten „nie bierze żadnego udziału w życiu społecznym”⁷.

Pozytywną weryfikację kierownika Wydziału do Spraw Wyznań (WdSW) Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (PWRN) w Łodzi, Leona Karwata, przeszedł natomiast ks. Bolesław Kalinowski, proboszcz parafii w Krzeczowie, otrzymując bezzwrotną pożyczkę w wysokości 2 tys. zł. W piśmie skierowanym do UdSW swą decyzję uzasadnił stwierdzeniem, iż „ks. Kalinowski jest jednym z pierwszych założycieli OKK [Okręgowej Komisji Księży – M.O.], społecznie udziela się, bierze udział w zjazdach i konferencjach księży”⁸. Dla kapłana z taką charakterystyką pieniądze z Funduszu Kościelnego zostały przesłane wręcz natychmiast. Za potwierdzenie tezy o przyznawaniu subwencji z budżetu państwa tzw. księżom „patriotom” niech posłuży pismo Zygmunta Skwiry, kierownika WdSW Prezydium Rady Narodowej miasta Łodzi (PRNmŁ), do UdSW z 4 lutego 1963 r. uzasadniające decyzję łódzkiej „wyznaniówki” o przyznaniu ks. Augustynowi Nowickiemu z parafii św. Antoniego w Łodzi jednorazowej zapomogi pieniężnej w wysokości 5 tys. zł. W tym wypadku odniesiono się przede wszystkim do działalności kapłana w strukturach Koła Księży „Caritas” od chwili jego założenia, zaś szybkie udzielenie mu pomocy pieniężnej miało przyczynić się do polepszenia

⁵ M. Zawisłak, *Wydatkowanie środków Funduszu Kościelnego w latach 1950–1989*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2009, t. 12, s. 244; R. Gryz, *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971–1980*, Kielce 2007, s. 32.

⁶ Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim (dalej: APPT), Urząd Wojewódzki (dalej: UW) w Piotrkowie Trybunalskim, sygn. 3393, Pismo RdSW PPRN w Brzezinach do WdSW w PWRN w Łodzi w sprawie podania ks. Szemborskiego o przydział materiałów budowlanych, b. pag.

⁷ APPT, UW w Piotrkowie Trybunalskim, sygn. 3414, Pismo RdSW PPRN w Brzezinach do WdSW w PWRN w Łodzi dot. przydziału posadzki parafii rzym-kat. w Chorzęcinie, b. pag.

⁸ APPT, UW w Piotrkowie Trybunalskim, sygn. 3447, Pismo WdSW PWRN w Łodzi do UdSW dot. prośby ks. Bolesława Kalinowskiego, proboszcza parafii Krzeczów, b. pag.

wizerunku struktur księży „patriotów” wśród duchowieństwa⁹. Z tego samego powodu przyznawano także zapomogi osobom świeckim, zaangażowanym w ruch postępowego kleru, co było sprzeczne z formułą Funduszu Kościelnego obejmującego jedynie duchowieństwo¹⁰.

Przykładów takiego wybiórczego rozporządzania subwencjami z budżetu państwa przez Fundusz Kościelny można mnożyć wiele. Wśród nich wspólnym mianownikiem, mającym wpływ na udzielenie pomocy finansowej, była przynależność do grona księży „patriotów”, bądź lojalna działalność wobec władzy państwowej. W tych przypadkach nawet tak reglamentowany towar jak materiały budowlane był kapłanowi przydzielany.

Jednak łatwość w uzyskiwaniu subwencji z budżetu państwa na różnego rodzaju inwestycje nie skusiła księży z diecezji łódzkiej do członkostwa w ruchu tzw. księży postępowych. W sprawozdaniu z Egzekutywy Komitetu Łódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej z 1954 r. wskazano, że na 393 pracujących wówczas w diecezji kapłanów do OKK w Łodzi należało jedynie 12 duchownych – Jacek Żurek w pracy poświęconej ruchowi księży „patriotów” wskazał, że do łódzkiej Komisji należało 10 kapłanów¹¹. Do lat siedemdziesiątych, kiedy doszło do samolikwidacji kół księży przy Zrzeszeniu Katolików „Caritas”, z prośbą o przyznanie subwencji na cele budownictwa sakralnego i kościelnego wystąpiło 11 kapłanów, którzy z powodu lojalnego stanowiska wobec władz państwowych bądź przynależności do grona „postępowego” kleru otrzymali wsparcie finansowe i pomoc w uzyskaniu materiałów budowlanych.

Wśród nich był ks. Eugeniusz Ziolo, proboszcz parafii w Woli Wiązowej w powiecie bełchatowskim, który w 1954 r. złożył prośbę, popartą przez posła na Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) Konstantego Łubieńskiego, o udzielenie subwencji z Funduszu Kościelnego na budowę zniszczonej w wyniku pożaru świątyni. Przyznano mu wówczas 10 tys. zł¹². Członkostwo w OKK w Łodzi nie

⁹ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), Prezydium Rady Narodowej miasta Łodzi (dalej: PRNmŁ), sygn. 1530, Pismo WdSW PRNmŁ do UdSW w sprawie udzielenia pomocy pieniężnej ks. Augustynowi Nowickiemu z 4 I 1963 r., k. 2.

¹⁰ APŁ, PRNmŁ, sygn. 1530, Pismo WdSW PRNmŁ do UdSW w sprawie udzielenia pomocy pieniężnej ob. Henrykowi Ryszewskiemu z 5 I 1963 r., k. 3.

¹¹ APŁ, Komitet Łódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KŁ PZPR), sygn. 3411, Przygotowany materiał z działalności Referatu Organizacji Masowych przy KŁ dla Egzekutywy Komitetu Łódzkiego PZPR, k. 21; E. Jarmoch, W. Zdaniewicz, *Księża diecezjalni, [w:] Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991, s. 134; J. Żurek, *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949–1956*, Warszawa–Katowice 2009, s. 333.

¹² AAN, UdSW, sygn. 47/897, Pismo RdSW PWRN w Łodzi do UdSW w sprawie przydziału parafii w Woli Wiązowej materiałów budowlanych z 1 III 1952 r., b. pag.; APŁ Oddział w Sieradzu, UW w Sieradzu, sygn. 535/1238, Pismo dyrektora Funduszu Kościelnego do RdSW PWRN w Łodzi

zaszkodziło ks. Janowi Polakowi, proboszczowi parafii Opatrzności Bożej w Łodzi przy ul. Józefa Kolińskiego 26, który dzięki swej aktywności w ruchu księży „patriotów” otrzymał przydział materiałów budowlanych z centralnego rozdzielnictwa na remont plebanii (deski, cement, siatka druciana)¹³. Także ks. Kazimierz Klimczyk, proboszcz parafii św. Marcina Biskupa i św. Marii Magdaleny w Górcie Pabianickiej, mógł liczyć na wsparcie władz państwowych na remont parkanów i budynków kościelnych, pomimo że nie był członkiem OKK w Łodzi, lecz z nią sympatyzował¹⁴. Ksiądz Jan Grzywna, jako jeden z

pozytywniejszych księży na terenie pow. łódzkiego [który – M.O.] brał udział w akademii z okazji 10-cio lecia ruchu społecznie-postępowego, jak również włącza się i wiąże pracę duszpasterską z pracą społeczną, zachęcając obywateli do wykonywania obowiązków względem państwa [a także – M.O.] pomógł (...) w organizowaniu spółdzielni produkcyjnej w Bełdowie [powiat zgierski – M.O.], przez zachęcanie chłopów w przeprowadzanych rozmowach¹⁵ –

otrzymał dwie subwencje na remonty kościołów: w 1956 r., pełniąc funkcję proboszcza parafii pod wezwaniem Wszystkich Świętych w Bełdowie oraz w 1958 r., kiedy był proboszczem parafii św. Mikołaja Biskupa i św. Stanisława Biskupa w Kałowie¹⁶. W 1956 r. Fundusz Kościelny udzielił subwencji w wysokości 30 tys. zł na konserwację świątyni ks. Franciszkowi Mioduszewskiemu, proboszczowi parafii pod wezwaniem Matki Bożej Szkaplerznej w Lutomiersku¹⁷.

W 1961 r. zapomogą finansową na remont zabytkowych kościołów zostali wsparci trzej proboszczowie z powiatu łaskiego: ks. Jan Głowacki z parafii św. Jana Chrzciciela w Brzykowie, ks. Stanisław Malinowski z parafii św. Kazimierza i św. Barbary w Pożdżenicach oraz ks. Stanisław Jasiński z parafii św. Anny we

w sprawie przyznania ks. Ziolo subwencji na budowę kościoła z 19 VII 1954 r., b. pag.; APŁ Oddział w Sieradzu, UW w Sieradzu, sygn. 535/1238, Pismo RdSW PWRN w Łodzi do UdSW w sprawie proboszcza parafii w Woli Wiązowej, ks. Eugeniusza Ziolo z 16 IX 1954 r., b. pag.

¹³ AAN, UdSW, sygn. 46/664, Pismo RdSW PRNmŁ do UdSW w sprawie przydzielenia materiałów budowlanych ks. J. Polakowi z 9 II 1955 r., b. pag.

¹⁴ AAN, UdSW, sygn. 46/669, Pismo RdSW PWRN w Łodzi do UdSW w sprawie przydzielenia ks. Kazimierzowi Klimczykowi 5 m cementu z 19 II 1955 r., b. pag.

¹⁵ APŁ, Urząd Miasta Łodzi (dalej: UMŁ), sygn. 1/58, Odpowiedź WdSW PWRN w Łodzi z 9 I 1956 r. na pismo UdSW z 20 XII 1955 r. w sprawie przyznania ks. Grzywnie subwencji na remont kościoła, k. 38.

¹⁶ *Ibidem*; APŁ Oddział w Sieradzu, UW w Sieradzu, sygn. 535/1085, Pismo WdSW PWRN w Łodzi do Funduszu Kościelnego w sprawie przyznania subwencji ks. Grzywnie z 23 VI 1958 r., b. pag.

¹⁷ APŁ Oddział w Sieradzu, UW w Sieradzu, sygn. 535/1117, Pismo WdSW PWRN w Łodzi do Funduszu Kościelnego w sprawie przydziału subwencji na remont kościoła w Lutomiersku z 16 XI 1956 r., b. pag.

Wrzeszczewicach¹⁸. Choć dwaj ostatni nie byli członkami lokalnego Koła Księży Zrzeszenia Katolików „Caritas” – L. Karwat, kierownik WdSW PWRN w Łodzi poparł wniosek o udzielenie im subwencji z powodu lojalności kapłanów wobec władzy państwowej¹⁹. Na remont zabytkowego kościoła otrzymał subwencję również ks. Marian Nowak, proboszcz parafii św. Marii Magdaleny w Leźnicy Małej w powiecie łęczyckim. W piśmie motywującym lojalność kapłana wobec władzy państwowej Waldemar Bieżanowski, kolejny kierownik WdSW PWRN w Łodzi, stwierdził enigmatycznie, że: „Ks. Marian Nowak współpracuje w trybie poufnym i w pełni zasługuje na tego rodzaju pomoc”²⁰ – charakter tej współpracy jest nieznanym. W 1964 r. na prace konserwatorskie udzielono wsparcia finansowego w wysokości 25 tys. zł ks. Zenonowi Witaszkowi, proboszczowi parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Łękawie koło Bełchatowa²¹. Ostatnią odnotowaną subwencję przydzielono w 1973 r. proboszczowi parafii Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski, ks. Wacławowi Chmielewskiemu, który

zaliczany jest przez Wydział do grupy księży postępowych. Aktualnie prowadzone są z nim rozmowy odnośnie przystąpienia do ZK [Zrzeszenia Katolików – M.O.] „Caritas”. Ponadto od kilku lat współpracuje z Wydziałem w trybie poufnym²².

Przynależność do ruchu księży „patriotów” często próbowała wykorzystać do realizacji swych celów Kuria Biskupia w Łodzi. Hierarchowie zdawali sobie bowiem sprawę, że przy negatywnej postawie władz państwowych wobec budownictwa

¹⁸ APŁ Oddział w Sieradzu, UW w Sieradzu, sygn. 535/1028, Pismo WdSW PWRN w Łodzi do Funduszu Kościelnego w sprawie przydziału subwencji ks. J. Głowackiego na remont kościoła z 25 I 1961 r., b. pag.; APŁ Oddział w Sieradzu, UW w Sieradzu, sygn. 535/1137, Pismo WdSW PWRN w Łodzi do Funduszu Kościelnego w sprawie przydziału subwencji ks. S. Malinowskiemu na remont kościoła z 5 IV 1961 r., b. pag.; APŁ Oddział w Sieradzu, UW w Sieradzu, sygn. 535/1242, Pismo WdSW PWRN w Łodzi do Funduszu Kościelnego w sprawie przydziału subwencji ks. S. Jasińskiemu na remont kościoła z 16 XII 1961 r., b. pag.

¹⁹ APŁ Oddział w Sieradzu, UW w Sieradzu, sygn. 535/1137, Pismo WdSW PWRN w Łodzi do Funduszu Kościelnego w sprawie przydziału subwencji ks. S. Malinowskiemu na remont kościoła z 5 IV 1961 r., b. pag.; APŁ Oddział w Sieradzu, UW w Sieradzu, sygn. 535/1242, Pismo WdSW PWRN w Łodzi do Funduszu Kościelnego w sprawie przydziału subwencji ks. S. Jasińskiemu na remont kościoła z 16 XII 1961 r., b. pag.

²⁰ Archiwum Państwowe w Płocku, UW w Płocku, sygn. 1767, Pismo WdSW PWRN w Łodzi do Funduszu Kościelnego w sprawie przydziału subwencji ks. M. Nowakowi na remont kościoła z 19 X 1962 r., b. pag.

²¹ APPT, UW w Piotrkowie Trybunalskim, sygn. 3458, Pismo WdSW PWRN w Łodzi do Funduszu Kościelnego w sprawie przydziału subwencji ks. Z. Witaszkowi z 2 III 1964 r., b. pag.

²² APŁ Oddział w Sieradzu, UW w Sieradzu, sygn. 535/1194, Pismo WdSW PWRN w Łodzi do Funduszu Kościelnego w sprawie przydziału subwencji ks. W. Chmielewskiemu na budowę budynku gospodarczego z 30 V 1973 r., b. pag.

sakralnego i kościelnego, wystawienie w roli inwestora kapłana, uznawanego za księdza „postępowego”, było jedną z niewielu szans na realizację zamierzeń budowlanych, dlatego niekiedy obsadzano nimi stanowiska proboszczów i administratorów parafii, gdzie istniała potrzeba budowy nowej świątyni lub obiektu kościelnego. Przykładem był ks. Jan Kabziński, którego bp Michał Klepacz, po 7 latach starań uzyskania zgody na budowę nowego kościoła w parafii Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w Łodzi na Reymontowie przy ul. Aleksandrowskiej, w 1955 r. mianował jej proboszczem²³. Pomimo, że Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Łódź-Bałuty wydało pozwolenie na wzniesienie obiektu sakralnego, to jednak kierownik WdSW PRNmŁ, Z. Skwira, nakazał wstrzymanie jakichkolwiek prac, podejrzewając w tym całym przedsięwzięciu podstęp Kurii Biskupiej²⁴. W przypadku wspomnianego wcześniej ks. J. Grzywny również można dopatrywać się wykorzystywania przez bpa M. Klepacza faktu przynależności kapłana do grona księży „patriotów”. Chcąc wyremontować zabytkowe świątynie w Bełdowie oraz w Kałowie ustanawiał go w tych parafiach proboszczem. Z kolei ks. Z. Witaszek, zanim objął parafię w Łękawie w 1963 r., został oddelegowany na wikariat ekspozowany w Leśmierzu, aby tam powołać nową parafię – sądzono, że jego przynależność do Koła Księża Zrzeszenia Katolików „Caritas” ułatwi Kurii Biskupiej jej erygowanie. Władze państwowe jednak odmówiły wydania decyzji²⁵.

Kolejnym elementem pozyskiwania funduszy na budownictwo sakralne w PRL były subwencje przekazywane budującym się parafiom przez Kurie Biskupią w Łodzi. Początkowo z powodu zaboru nieruchomości na mocy ustawy o tzw. dobrach martwej ręki z 1950 r. pozbawiono możliwości czerpania korzyści materialnych z tych dóbr także biskupów, przez co finansowe wspieranie inicjatyw budowlanych było wręcz niemożliwe. Ten stan rzeczy uległ zmianie dopiero w latach osiemdziesiątych, kiedy powołano 22 lutego 1984 r. w diecezji łódzkiej Fundusz Budowy Kościołów. Powołanie nowej instytucji w Kurii Biskupiej w Łodzi miało być receptą na negatywne dla realizacji inwestycji sakralnych skutki kryzysu gospodarczego po 1981 r. oraz na nowe podejście władz państwowych wobec budownictwa sakralnego, które nie zważając na problemy związane z pozyskiwaniem materiałów budowlanych pozytywnie realizowały wszelkie wnioski. Fundusz miał być zasilany z czterech źródeł: ofiar zbieranych z kolekty, czyli na tzw. tacę we

²³ APŁ, UMŁ, sygn. 1/20, Pismo parafii Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w Łodzi do Wydziału Planowania Przestrzennego ZMŁ w sprawie budowy nowego kościoła parafialnego z 18 VII 1948 r., k. 137.

²⁴ APŁ, UMŁ, sygn. 1/20, Pismo ks. Jana Kabzińskiego do Wydziału Gospodarki Komunalnej PRNmŁ w sprawie przydziału materiałów budowlanych na budowę plebanii z 29 IX 1956 r., k. 88; APŁ, PRNmŁ, sygn. 1521, Sprawozdanie z działalności WdSW PRNmŁ za wrzesień 1955 r., k. 60–61.

²⁵ APPT, UW w Piotrkowie Trybunalskim, sygn. 3458, Pismo WdSW PWRN w Łodzi do Funduszu Kościelnego w sprawie przydziału subwencji ks. Z. Witaszkowi z 2 III 1964 r., b. pag.

wszystkich parafiach diecezji w pierwszą niedzielę wielkiego postu oraz w pierwszą niedzielę czerwca, ofiar „na tacę” zbieranych w związku z udzielaniem w danej parafii sakramentu bierzmowania, stypendiów za msze św. binowane i trynowane²⁶ oraz z miesięcznych świadczeń wpłacanych przez parafie oraz kapłanów diecezjalnych, obliczanych na podstawie ilości chrztów, ślubów i pogrzebów pomnożonej przez dziesięć. Głównym zadaniem Funduszu było spłacanie zaległości związanych z wzrastającą liczbą inwestycji przy równoczesnym spadku stopy życiowej wiernych oraz wzroście cen materiałów budowlanych i tzw. robocizny²⁷.

Jednak zanim powołano diecezjalny Fundusz Budowy Kościołów udzielane wsparcie przez ordynariusza diecezji łódzkiej miało charakter pośredni, a związane było w głównej mierze ze zwalnianiem parafii z niektórych obowiązkowych opłat na rzecz Kurii Biskupiej. Była to najczęstsza forma pozyskiwania funduszy. W 1957 r. o zwolnienie z obowiązku wpłacania ofiar z tzw. tacy w każdą pierwszą niedzielę miesiąca prosił proboszcz parafii św. Michała Archanioła w Chabielicach koło Bełchatowa ks. Adam Bąkowicz z zamiarem przeznaczenia ich na prowadzoną budowę kościoła – niestety, bp M. Klepacz nie przychylił się do skierowanego wniosku²⁸. Na podstawie zebranych źródeł trudno jednoznacznie stwierdzić, czy odmowa zwolnienia z obowiązkowych opłat na rzecz budownictwa sakralnego była powszechna za pontyfikatu ówczesnego ordynariusza diecezji łódzkiej, gdyż nie zachowały się informacje mówiące o innych przypadkach składania podobnych próśb przez inne parafie. Należy także nadmienić, że w tamtym okresie w budowie lub odbudowie były zaledwie trzy kościoły (oprócz opisywanego obiektu w Chabielicach wznoszono także świątynię św. Teresy od Dzieciątka Jezus w Łodzi oraz Matki Boskiej Dobrej Rady w Zgierzu)²⁹.

Bardziej życzliwie na potrzeby finansowe budujących się parafii spoglądał bp Józef Rozwadowski, który w latach siedemdziesiątych zaaprobował próśby o zatrzymanie na rzecz budowy kościołów ofiar z intencji z mszy binowanych

²⁶ Binowanie oznacza sprawowanie przez kapłana drugiej mszy św. w tym samym dniu, zaś trynowanie – trzeciej. Według zapisów Kodeksu Prawa Kanonicznego złożone przez wiernych ofiary z tych mszy świętych są przekazywane na cele oznaczone przez ordynariusza; *Kodeks Prawa Kanonicznego*, red. P. Majer, Warszawa 2011, s. 717; B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 161.

²⁷ *Dekret w sprawie Funduszu Budowy Kościołów*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1985, R. 59, nr 1–2, s. 27–28; R. Wróbel, *Nowe kościoły diecezji łódzkiej 1945–1989. Uwarunkowania i klasyfikacja rzymskokatolickiej architektury sakralnej*, Łódź 2005, s. 71–72.

²⁸ Archiwum Archidiecezji Łódzkiej (dalej: AAŁ), Akta Kurii Diecezjalnej Łódzkiej (dalej: AKDŁ), sygn. 44, Pismo parafii w Chabielicach do ordynariusza diecezji łódzkiej bpa M. Klepacza w sprawie zwolnienia z obowiązku wpłacania do Kurii Biskupiej tacek pierwszoniedzielnich z 18 X 1957 r., b. pag.; AAŁ, AKDŁ, sygn. 44, Odpowiedź Kurii Biskupiej w Łodzi z 19 X 1957 r. na pismo parafii w Chabielicach z 18 X 1957 r. w sprawie zwolnienia z obowiązku wpłacania do Kurii Biskupiej tacek pierwszoniedzielnich, b. pag.

²⁹ Szerzej *vide*: M. Opaliński, „Zgody nie wyrażono”. *Problem budownictwa sakralnego w diecezji łódzkiej 1945–1989*, Łódź 2018.

i trynowanych, płynących z parafii Najświętszego Serca Jezusowego w Piotrkowie Trybunalskim oraz św. Wincentego Ferrariusza w Rogowie – tę drugą wspólnotę zwolniono także z obowiązkowych opłat miesięcznych na rzecz Kurii Biskupiej oraz Seminarium Duchownego³⁰. W latach osiemdziesiątych zwolnień z obowiązkowych opłat udzielono siedmiu parafiom: bł. Maksymiliana Marii Kolbego w Pabianicach (1983 r.), Chrystusa Króla w Łodzi (1986 r.), Najświętszego Sakramentu w Łodzi (1987 r.), Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Łodzi (1987 r.), Najświętszego Serca Jezusowego w Zduńskiej Woli-Karsznicach (1987 r.), Miłosierdzia Bożego w Woli Rakowej (1988 r.) i Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Piotrkowie Trybunalskim (1988 r.). Należy zaznaczyć, że aż sześć z tych zachowanych przykładów odnosiło się do okresu po powołaniu diecezjalnego Funduszu Budowy Kościołów. Co więcej, proboszczowie parafii Najświętszego Serca Jezusowego w dzielnicy Karsznice w Zduńskiej Woli, Miłosierdzia Bożego w Woli Rakowej oraz Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Piotrkowie Trybunalskim, oprócz stałych próśb o zwolnienie z oddawania ofiar z mszy binowanych i trynowanych, a także na rzecz Kurii Biskupiej i Seminarium Duchownego, wnosili o „dyspensę” w sprawie datków na rzeczony Fundusz³¹. Zwolnienie z tych opłat nie wykluczało parafii z otrzymywania od Kurii Biskupiej na ten cel subwencji.

Ciężar wnoszenia obiektów sakralnych spadał zasadniczo na parafie będące głównymi inwestorami budownictwa sakralnego i kościelnego. Datki na ten cel uzyskiwano najczęściej z dwóch źródeł: z kolekt zbieranych podczas wyznaczonych za zgodą kurii biskupich mszy św. oraz ze zbiórek publicznych. Pierwsze z nich jest podstawową formą zaspokajania potrzeb materialnych każdej parafii, tj. sprawowanie kultu religijnego i utrzymanie duchownych oraz na cele własne, związane głównie z eksploatacją świątyni i innych budynków parafialnych (remonty,

³⁰ AAL, AKDŁ, sygn. 326, Odpowiedź Kurii Biskupiej w Łodzi z 30 V 1975 r. na pismo parafii NSJ w Piotrkowie Trybunalskim z 28 V 1975 r. w sprawie zwolnienia z ofiar ze mszy binowanych i trynowanych, b. pag.; AAL, AKDŁ, sygn. 356, Odpowiedź Kurii Biskupiej w Łodzi z 30 XII 1978 r. na pismo parafii w Rogowie z 20 XII 1978 r. w sprawie zwolnienia z obowiązkowych opłat na rzecz Kurii Biskupiej i Seminarium Duchownego oraz zatrzymania stypendiów mszalnych z mszy binowanych, b. pag.

³¹ AAL, AKDŁ, sygn. 440, Odpowiedź Kurii Biskupiej z 8 II 1988 r. na pismo parafii z Karsznic z 28 XII 1987 r. w sprawie zwolnienia parafii z opłat na fundusz duszpasterski i fundusz budowy kościołów oraz pozostawienie intencji binowanych i trynowanych, b. pag.; AAL, AKDŁ, sygn. 432, Odpowiedź Kurii Biskupiej z 3 II 1988 r. na pismo parafii w Woli Rakowej z 15 II 1988 r. w sprawie zwolnienia parafii z opłat na fundusz duszpasterski i fundusz budowy kościołów, b. pag.; AAL, AKDŁ, sygn. 440, Odpowiedź Kurii Biskupiej z 8 II 1988 r. na pismo parafii w Karsznicach z 28 XII 1987 r. w sprawie zwolnienia parafii z opłat na fundusz duszpasterski i fundusz budowy kościołów oraz pozostawienie intencji binowanych i trynowanych, b. pag.; AAL, AKDŁ, sygn. 332, Pismo parafii Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Piotrkowie Trybunalskim w sprawie zwolnienia parafii z opłat na fundusz duszpasterski i fundusz budowy kościołów oraz pozostawienie intencji binowanych i trynowanych z 19 II 1988 r., b. pag.

ubezpieczenie), działalnością duszpasterską i charytatywną, a także na godziwe wynagrodzenie osób świeckich zatrudnionych w parafii³². Zebrane finanse nie podlegają kontroli państwa i są kontrolowane jedynie podczas wizytacji dziekańskiej lub biskupiej, zaś przy zmianie proboszcza stanowią niezbędny element zdawczo-odbiorczy – stąd dokonanie analizy składek na realizację inwestycji sakralnych, zebranych podczas mszy św. jest niemożliwe ze względu na ich tajność³³.

Natomiast najczęściej stosowaną metodą gromadzenia środków pieniężnych na realizację inwestycji sakralnych były zbiórki publiczne. W pierwszych latach powojennych tego typu inicjatywy na rzecz Kościoła rzymskokatolickiego oraz innych związków religijnych i wyznaniowych były wyłączone spod obowiązującego wówczas prawa o zbiórkach publicznych z 1933 r.³⁴ To było jednak zdaniem władz komunistycznych bezprawiem i na mocy dekretu Rady Ministrów z 28 lipca 1948 r. dokonano zmian w przedwojennej ustawie o zbiórkach publicznych, wykreślając z dokumentu fragment mówiący o braku obowiązku uzyskiwania pozwolenia na zorganizowanie zbiórek na cele religijne, które miałyby odbywać się poza obrębem budynków sakralnych – wewnątrz tych obiektów przeprowadzanie kwest było legalne³⁵. Reformie przyświecał bowiem konkretny cel, wygłoszony przez kierownika UdSW Jerzego Sztachelskiego do sekretarza generalnego Konferencji Episkopatu Polski bpa Zygmunta Choromańskiego w 1959 r.:

Nie zgodzimy się z praktyką nakładania podatków od ha na budowę kościoła, na nachodzenie domów i wywieranie nacisku na niewierzących. Nie udziela się zezwoleń na żadne w ogóle zbiórki publiczne. Mają natomiast zupełną swobodę na zbieranie pieniędzy wewnątrz kościołów³⁶.

Jednak, aby legalnie zbierać fundusze na budowę obiektu sakralnego wśród mieszkańców, należało uzyskać zgodę władz terenowych – decyzje te miały charakter polityczny. Z powodu braku aprobaty ze strony rządzących większość takich kwest odbywała się więc wewnątrz świątyń. Zasięg tego rodzaju działań obejmował czasami obszar miasta – jak np. kwesta z 1952 r. i 1954 r. na rzecz spłaty zadłużenia z powodu budowy obiektu sakralnego pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusowego i św. Marii Małgorzaty Alacoque w Łodzi³⁷ – a nawet całej diecezji – jak

³² S. Łupiński, *Taca w uchwałach synodów polskich w latach 1967–2005*, „Prawo Kanoniczne” 2006, R. 49, nr 1–2, s. 230–231.

³³ *Ibidem*, s. 232–233.

³⁴ Dz. U. 1933, nr 22, poz. 162, art. 13, *Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o zbiórkach publicznych*.

³⁵ Dz. U. 1948, nr 36, poz. 250, art. 1, pkt. 2, *Dekret z dnia 28 lipca 1948 r. w sprawie zmiany ustawy o zbiórkach publicznych*; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół...*, s. 166.

³⁶ *Cit. per: ibidem*.

³⁷ AAL, AKDL, sygn. 172, Pismo proboszcza parafii Najświętszego Serca Jezusowego w Łodzi do Kurii Biskupiej w Łodzi w sprawie zezwolenia na przeprowadzenie zbiórki pieniężnej przy łódzkich

to było w przypadku uzyskiwania funduszy w 1958 r. na budowę nowego kościoła parafialnego pod wezwaniem Matki Boskiej Dobrej Rady w Zgierzu³⁸.

Na podstawie dokonanej kwerendy archiwalnej można postawić tezę, że do 1980 r. władze państwowe nie były skłonne do wydawania zezwoleń na tego typu działania. Jedynie informacje dotyczące zbiórek pieniędzy na inwestycje związane z budownictwem sakralnym odnoszą się do sankcji za niestosowanie się do przepisów dekretu Rady Ministrów z 1948 r., zakazujących organizowania przez środowiska katolickie kwest bez odpowiedniego zezwolenia władz państwowych. *Dura lex, sed lex* – zatem przy badaniu tych spraw karanie za nieprzestrzeganie prawa nie było niczym nadzwyczajnym, gdyby nie łączący te sprawy wspólny czynnik. We wszystkich przypadkach odpowiedzialnością za przeprowadzanie nielegalnych zbiórek obarczano tylko księży proboszczów, zaś osobom, które fizycznie zbierały pieniądze, udzielono jedynie upomnienia.

Odnosząc się do pierwszego przypadku, mającego miejsce w parafii pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Będkowie w powiecie tomaszowskim w 1954 r., za przeprowadzenie zbiórki poza wnętrzem świątyni bez pozwolenia karą grzywny w wysokości 600 zł został ukarany wspomniany już ks. N. Szemborski, który był znany tamtejszym władzom z negatywnego stosunku wobec ustroju i zarządzeń władz. Ów przykład ukazuje dodatkowo wybiórcze traktowanie ustanowionego przez komunistów prawa. Zbieraniem pieniędzy na remont zabytkowej, XV-wiecznej świątyni i rozbudowę domu parafialnego, prócz księdza proboszcza, zajmowali się również świeccy wierni katolicy, jednak sankcją grzywny obarczono jedynie duchownego. Pozostali współpracownicy otrzymali upomnienia. Nie pomogły pisma odwoławcze do PWRN w Łodzi. Z powodu utraty przywilejów przez Kościół rzymskokatolicki ks. N. Szemborski musiał zapłacić nałożoną na niego karę³⁹.

W drugim przykładzie, pochodzącym spod zduńskowolskich Karsznic, w lutym 1955 r. trzech członkowie parafii pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusowego przeprowadzili kwestę pieniężną po mieszkaniach, chcąc przeznaczyć zebrane środki na budowę nowego kościoła. Natomiast w wytycznych, określonych w piśmie L. Karwata, kierownika WdSW PWRN w Łodzi do RdSW PPRN w Sieradzu wskazał, aby

parafialnych kościołach z 24 V 1952 r., b. pag.; AAŁ, AKDŁ, sygn. 172, Pismo proboszcza parafii Najświętszego Serca Jezusowego w Łodzi do Kurii Biskupiej w Łodzi w sprawie zezwolenia na przeprowadzenie zbiórki pieniężnej przy łódzkich parafialnych kościołach z 28 IV 1954 r., b. pag.

³⁸ AAŁ, AKDŁ, sygn. 445, Pismo przewodniczącego Komitetu Budowy Kościoła Matki Boskiej Dobrej Rady w Zgierzu do Kurii Biskupiej w Łodzi w sprawie zezwolenia na przeprowadzenie kwesty przy kościołach diecezji we wrześniu i październiku z lipca 1958 r. b. pag.

³⁹ APPT, UW w Piotrkowie Trybunalskim, sygn. 3393, Pismo RdSW PPRN w Brzezinach do RdSW PWRN w Łodzi w sprawie ukarania winnych dokonania zbiórek bez zezwolenia na terenie gm. Będków pow. Brzeziny z 19 XI 1954 r., b. pag.

winnych dokonywania zbiórek pieniężnych bez zezwolenia w Karsznicach (...) wezwać na Kolegium Orzekające. (...) przeprowadzić z nimi rozmowę wychowawczą w tamt. Referacie d/s Wyznań, podczas której należy wskazać na niedopuszczalność zbiórek pieniężnych bez zezwolenia władz finansowych. (...) Referat do spraw wyznań będzie starał się wpłynąć na Kolegium Orzekające, aby sprawę umorzyło⁴⁰.

Winę miał ponieść jedynie proboszcz karszniczkiej parafii – ks. Jerzy Ryszelewski (źródła milczą na temat jej wysokości).

Symptomatycznym dla tych spraw są wyjaśnienia składane przez świeckie osoby uczestniczące w przeprowadzaniu kwest. W obu przypadkach zbierający pieniądze tłumaczyli się nieznajomością przepisów prawnych. Wyjaśniali, że robili to nieświadomie i uważali za wystarczające to zezwolenie, które otrzymali od księży proboszczów. Możliwe, że złożenie takich oświadczeń było niezbędne, aby na posiedzeniu kolegium do spraw wykroczeń uwzględniono ich tłumaczenia. *Ignorantia iuris nocet* – idąc dalej tropem podstawowych zasad prawa rzymskiego, które powinny obowiązywać wszystkich obywateli. W PRL stosowano je jednak wybiórczo, bowiem zdaniem L. Karwata, w przypadku świeckich działaczy katolickich należało przyjąć ich tłumaczenia o nieznajomości prawa, natomiast wyjaśnienia tej samej treści składane przez ks. N. Szemborskiego z Będkowa zignorowano⁴¹.

Przełom w stosunku do grup mieszkańców organizujących zbiórki pieniędzy na budownictwo sakralne nastąpił w latach osiemdziesiątych. Wpływ na zmianę zachowań miał przede wszystkim zwrot w polityce państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego. Zezwolenie na przeprowadzanie kwesty pieniężnej poza obrębem obiektu sakralnego uzyskali m.in. w 1981 r. członkowie Społecznego Komitetu Budowy Kościoła parafii Matki Boskiej Jasnogórskiej na osiedlu Widzew Wschód w Łodzi oraz w 1985 r. mieszkańcy parafii pod wezwaniem Chrystusa Króla na łódzkim osiedlu Retkinia Karolew⁴². Przykład pierwszej

⁴⁰ APŁ Oddział w Sieradzu, UW w Sieradzu, sygn. 535/1089, Pismo WdSW PWRN w Łodzi do RdSW PPRN w Sieradzu w sprawie nielegalnej zbiórki pieniężnej w Karsznicach z 28 II 1955 r., b.pag.

⁴¹ APPT, UW w Piotrkowie Trybunalskim, sygn. 3393, Pismo RdSW PPRN w Brzezinach do RdSW PWRN w Łodzi w sprawie ukarania winnych dokonania zbiórek bez zezwolenia na terenie gm. Będków pow. Brzeziny z 19 XI 1954 r., b. pag.

⁴² APŁ, UMŁ, sygn. 1/31, Decyzja Wydziału Społeczno-Administracyjnego UMŁ w sprawie zezwolenia Społecznemu Komitetowi Budowy Kościoła pod wezwaniem Matki Boskiej Jasnogórskiej w Łodzi na zorganizowanie i przeprowadzenie na terenie województwa miejskiego łódzkiego w latach 1981–1984 zbiórki publicznej z 10 III 1981 r., k. 52; APŁ, UMŁ, sygn. 1/33, Decyzja Wydziału Społeczno-Administracyjnego Urzędu Dzielnicy Łódź-Polesie zezwalająca parafii Chrystusa Króla w Łodzi na zorganizowanie i przeprowadzenie jednorazowej publicznej zbiórki pieniężnej z 7 VI 1985 r., k. 11.

z wymienionych wspólnot ukazuje ogólnie przyjęty schemat działania lokalnych grup katolickich. Z funkcjonującego przy parafii Matki Boskiej Jasnogórskiej Społecznego Komitetu Budowy Kościoła wyodrębniono tzw. łączników, którzy przyjęli nazwę „Pomocnicy Maryi”. Ich głównym zadaniem było zbieranie ofiar od rodzin zamieszkujących osiedle Widzew Wschód w Łodzi, przeznaczając je na budowę kościoła. Koordynowaniem akcji zajął się Leszek Zeler, który wspominał, że przyczyną powołania łączników był brak uzyskania wsparcia finansowego ze strony Kurii Biskupiej podczas audiencji przedstawicieli parafii u bpa J. Rozwadowskiego. Na jednym ze spotkań Społecznego Komitetu Budowy Kościoła podzielono więc całe osiedle na 53 sektory, w których było średnio 250 mieszkań. Do każdego sektora przydzielono dwie osoby, czyli do powodzenia całego przedsięwzięcia potrzebnych było 106 parafian – początkowo zgłosiło się 40 osób, ale po zakończeniu bożonarodzeniowej wizyty duszpasterskiej w 1981 r. uzupełniono grono o kolejnych wolontariuszy⁴³.

Pomoc w finansowaniu budowy obiektów sakralnych okazywały także środowiska polonijne, m.in. z USA, Wielkiej Brytanii, Kanady, czy Szwajcarii, zaś w przypadku parafii zakonnych fundusze przekazywały prowincjały mające swe siedziby za granicą. Z tego wsparcia najczęściej korzystały budujące się wielkomiejskie wspólnoty, czego przykładami w diecezji łódzkiej były parafie Matki Boskiej Bolesnej na Teofilowie, Matki Boskiej Jasnogórskiej na Widzewie Wschodzie i św. Maksymiliana Kolbego na Dąbrowie w Łodzi. W przypadku pierwszej z nich dużym zaangażowaniem w pozyskiwanie środków finansowych na budowę obiektu sakralnego poza granicami PRL wykazywał się o. Jan Wszędyrówny – proboszcz parafii, a zarazem przeor oo. pasjonistów w Łodzi. Największe wsparcie uzyskał dzięki kontaktom z zakonnikami z Hiszpanii, Włoch oraz Kanady, dokąd wyjeżdżał w latach 1971–1972 – w sumie na budowę kościoła pod wezwaniem Matki Boskiej Bolesnej w Łodzi do 1976 r. oo. pasjoniści mieli uzyskać – jak wynika z relacji Tajnego Współpracownika „Robert” – łącznie ok. 1 mln dolarów (*sic!*)⁴⁴. Źródła milczą czy taką kwotę rzeczywiście udało się pozyskać. Zdaniem autora, nie należy tej informacji uznać za wiarygodną, choćby ze względu na fakt, iż została ona zapisana w trybie przypuszczającym.

Dużym zaangażowaniem na rzecz pozyskiwania funduszy z zagranicy na budowę nowego obiektu sakralnego wyróżniał się ks. Zdzisław Wujak, proboszcz parafii pod wezwaniem Matki Boskiej Jasnogórskiej z osiedla Widzew Wschód w Łodzi. Celem podróży, które odbyły się w latach 1982–1984 była Szwajcaria,

⁴³ M. Opaliński, *Parafia Matki Boskiej Jasnogórskiej w Łodzi (1981–2016)*. „Postawię Ci Dom dla Ciebie i Twojego Syna i dla Twojego Widzewskiego Żywego Kościoła”, Łódź 2016, s. 250.

⁴⁴ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi (dalej: AIPN Łd), sygn. 0040/1583, Informacja przekazana ustnie przez TW Roberta z 21 VII 1972 r., k. 27–28; AIPN Łd, sygn. 0040/1583, Informacja przekazana ustnie przez TW Roberta z 12 I 1973 r., k. 44.

Wielka Brytania i Kanada⁴⁵. Oficjalnie wyjazdy te miały charakter turystyczny, a podróżowanie umożliwiała zaproszenie, nadane przez rodzinę (jak w przypadku wyjazdu do Wielkiej Brytanii) czy znajomych kapłanów (Szwajcaria i Kanada). Największym sukcesem kończyły się podróże do Polonii mieszkającej na kontynencie amerykańskim – zawsze łączyły się one z dużymi zyskami finansowymi. Tamtejsi katolicy gorliwie i hojnie wspierali budujące się w Polsce kościoły. „Jadę żebrac” – powtarzał za każdym razem ksiądz proboszcz przygotowując się do kolejnego wyjazdu. Tak też w pewnym sensie było, gdyż wyjazdy ks. Z. Wujaka wiązały się głównie z odprawianiem mszy św. w polskich kościołach, za które otrzymywał ofiarę, przeznaczając ją na kontynuowanie prac budowlanych⁴⁶. W tym samym kierunku udawali się oo. franciszkanie z parafii św. Maksymiliana Marii Kolbego w Łodzi na Dąbrowie w celu pozyskania środków finansowych na budowę ośrodka parafialnego⁴⁷.

Wyjazdy zagraniczne w celu uzyskania środków finansowych na budowę kościołów były opłacalne głównie z powodu korzystnego kursu dolara dla osób sprzedających amerykańską walutę w Polsce. W latach siedemdziesiątych oficjalna cena 1 dolara ustaliła się na poziomie ok. 150 zł. Biorąc więc pod uwagę korzyści płynące z zagranicy, zasilające budżet oo. pasjonistów, którzy w latach 1971–1976 rzekomo zebrali ok. 1 mln dolarów, dzięki takiej kwocie można było zakupić ok. 140 mln sztuk cegieł lub ok. 260,5 tys. ton cementu⁴⁸. Z kolei na początku lat osiemdziesiątych cena 1 dolara wynosiła 80 zł, zaś do końca dekady wzrosła aż do 6,5 tys. zł. To porównanie ukazuje ogromne korzyści płynące z tych wyjazdów. Sam koszt podróży zwracał się dzięki jednorazowej zbiórce ofiar, natomiast podczas całego pobytu za granicą takich akcji przeprowadzano kilka, a nawet kilkanaście. Za potwierdzenie niniejszej tezy niech posłuży zestawienie kosztu zakupu w Polsce 1 tys. sztuk cegieł w 1988 r., za które płacono walutą amerykańską. Wówczas wspomniana ilość tego materiału budowlanego miała wartość jedyne 97 dolarów. Tak więc niewielka kwota, przywieziona zza oceanu, miała olbrzymią wartość w PRL i bilansowała niewielkie ofiary wpływające na konto parafii od mieszkańców (wynikały one głównie z drożących artykułów spożywczych i budowlanych)⁴⁹.

⁴⁵ AIPN Ld, sygn. 533/39858, Podanie-kwestionariusz ks. Zdzisława Wujaka o wydanie zezwolenia na wyjazd za granicę do Szwajcarii, k. 41; AIPN Ld, sygn. 533/39858, Podanie-kwestionariusz o wydanie zezwolenia na wyjazd za granicę do Anglii, k. 50; APŁ, UMŁ, sygn. 1/31, Opinia WdSW w sprawie wyjazdu ks. Zdzisława Wujaka do Kanady, k. 6.

⁴⁶ M. Opaliński, *Parafia Matki Boskiej Jasnogórskiej w Łodzi (1981–2016)*..., s. 174.

⁴⁷ AIPN Ld, sygn. 0040/1583, Informacja spisana ze słów TW Roberta z 4 IV 1981 r., k. 204; AIPN Ld, sygn. 0040/804, Informacja opracowana na podstawie ustnej relacji TW Mariola z 13 II 1981 r., k. 34.

⁴⁸ *Rocznik statystyczny 1976*, R. 36, Warszawa 1976, s. 398.

⁴⁹ *Rocznik statystyczny 1984*, R. 44, Warszawa 1984, s. 156, 403; *Rocznik statystyczny 1989*, R. 49, Warszawa 1989, s. 140; A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 2003, s. 548.

Z powyższych rozważań wynika, że największy koszt ponosili świeccy katolicy. To dzięki ich ofiarom, składanym na tzw. tacę, jak również w formie darowizn, bądź poprzez udział w organizowaniu i przeprowadzaniu zbiórek publicznych możliwe było realizowanie planów związanych z budową nowych kościołów. Ogromny trud w pozyskiwaniu funduszy ponieśli także księża parafialni, którzy wykorzystując znajomości z zagranicy wyjeżdżali na ich zaproszenie i tam podejmując się różnych działań (przede wszystkim sprawując posługę duszpasterską) zdobywali pieniądze na kontynuowanie prac budowlanych.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Akt Nowych

Urząd do Spraw Wyznań.

Archiwum Archidiecezji Łódzkiej

Akta Kurii Diecezji Łódzkiej.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi

Akta operacyjne i śledcze dotyczące stosunków pomiędzy państwem a Kościołem.

Archiwum Państwowe w Łodzi

Komitet Łódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Prezydium Rady Narodowej miasta Łodzi.

Urząd Miasta Łodzi.

Archiwum Państwowe w Łodzi Oddział w Sieradzu

Urząd Wojewódzki w Sieradzu.

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim

Urząd Wojewódzki w Piotrkowie Trybunalskim.

Archiwum Państwowe w Płocku

Urząd Wojewódzki w Płocku.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Dekret w sprawie Funduszu Budowy Kościołów, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1985, R. 59, nr 1–2.

Kodeks Prawa Kanonicznego, red. P. Majer, Warszawa 2011.

PRASA I WYDAWNICTWA CIĄGŁE

- „Dziennik Ustaw” 1933, 1948.
„Prawo Kanoniczne” 2006.
„Studia z Prawa Wyznaniowego” 2009, 2011.
„Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1985.

ŹRÓDŁA STATYSTYCZNE

- Rocznik statystyczny* 1976, R. 36, Warszawa 1976.
Rocznik statystyczny 1984, R. 44, Warszawa 1984.
Rocznik statystyczny 1989, R. 49, Warszawa 1989.

OPRACOWANIA

- Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościoł w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006.
Gryz R., *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971–1980*, Kielce 2007.
Jarmoch E., Zdaniewicz W., *Księża diecezjalni*, [w:] *Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991, s. 128–145.
Jezierski A., Leszczyńska C., *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 2003.
Łupiński S., *Taca w uchwałach synodów polskich w latach 1967–2005*, „Prawo Kanoniczne” 2006, R. 49, nr 1–2, s. 227–234. <https://doi.org/10.21697/pk.2006.49.1-2.09>
Nadolski B., *Leksykon liturgii*, Poznań 2006.
Opaliński M., *Parafia Matki Boskiej Jasnogórskiej w Łodzi (1981–2016)*. „Postawię Ci Dom dla Ciebie i Twojego Syna i dla Twojego Widzewskiego Żywego Kościoła”, Łódź 2016.
Opaliński M., „Zgody nie wyrażono”. *Problem budownictwa sakralnego w diecezji łódzkiej 1945–1989*, Łódź 2018.
Pieron B., *Finansowanie celów kultu religijnego realizowanego przez kościoły i inne związki wyznaniowe*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2011, t. 14, s. 141–159.
Wróbel R., *Nowe kościoły diecezji łódzkiej 1945–1989. Uwarunkowania i klasyfikacja rzymskokatolickiej architektury sakralnej*, Łódź 2005.
Zawiślak M., *Wydatkowanie środków Funduszu Kościelnego w latach 1950–1989*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2009, t. 12, s. 241–266.
Żenczykowski T., *Polska Lubelska 1944*, Warszawa 1990.
Żurek J., *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949–1956*, Warszawa–Katowice 2009.

NOTKA O AUTORZE

Dr Mateusz Opaliński – historyk, absolwent Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego, doktorat w dziedzinie nauk humanistycznych uzyskał w 2017 r., badacz niezależny. Autor książki *Zgody Nie wyrażono. Problem budownictwa sakralnego w diecezji łódzkiej 1945–1989*, Łódź 2018.

Zainteresowania naukowe: historia najnowsza Polski, historia PRL, budownictwo sakralne w diecezji łódzkiej, dzieje Kościoła katolickiego po II wojnie światowej, regionalizm.

opaliński.mat@gmail.com